

دانشگاه پیام نور

واحد مشهد

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته : الهیات

گروه : فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان پایان نامه:

بررسی خمس ارباح مکاسب و

چگونگی محاسبه آن در فقه امامیه

استاد راهنما:

سرکار خانم دکتر زهرا گواهی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر عباسعلی سلطانی

دانشجو:

زهرا مومنی عبدل آبادی

۱۳۹۰ شهریور

تقدیم به :

جان جانان

یگانه دوران

قطب عالم امکان

صاحب عصر و زمان

هم نام و هم کنیه رسول کون و مکان

بقیه الله الاعظم (روحی له الفدا)

عَنِ الرَّضَا (صلوات الله عليه) :

« مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعِمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ »

(بحار الأنوار ج : ٦٨ ص : ٤٤)

به رسم ادب و احترام بر خود لازم می دانم:

از تمام عزیزانی که در تهیه و تدوین این رساله به هر نحوی یاری رسانده اند تشکر و قدردانی نمایم ،

مخصوصاً از استاد راهنما و استاد مشاور ، که همراه و مدد کارم در طی این راه علمی بوده اند ؛ و توفیق و اجر واقعی ایشان را از خداوندگار خواستارم.

هم چنین از صبوری و تحمل همسر عزیز و فرزند دلبندم نهایت تشکر را دارم .

نام خانوادگی: مومنی عبدل آبادی		نام: زهرا
عنوان پایان نامه: بررسی خمس ارباح مکاسب و چگونگی محاسبه آن در فقه امامیه		
استاد راهنما: دکتر زهرا گواهی		استاد مشاور: دکتر عباسعلی سلطانی
نماینده گروه آموزشی: دکتر سید احمد علی هاشمی		
استاد داور داخلی: دکتر محمد بهروزیه		استاد داور خارجی: دکتر ناصر سلمانی ایزدی
دانشگاه: پیام نور	مرکز: مشهد	تاریخ دفاع: ۹۰/۶/۳۱
تعداد صفحه: ۲۱۸		واژگان کلیدی: خمس ، غنیمت ، ارباح مکاسب ، فقه ، امامیه

چکیده:

خمس یکی از ضروریات و مسلمات اسلام است که در اصطلاح به معنای: «پرداخت یک پنجم از برخی از اموال که در شرع مشخص شده، به افراد بخصوصی که شرع اجازه داده است.» می باشد و از نظر شیعه امامیه، هفت نوع از اموال، متعلق حکم خمس است، که در میان این اموال، «ارباح مکاسب» دارای اهمیت و عمومیت ویژه ای است که از نظر لغوی به معنای «سود کسب ها» است و از نظر بیشتر فقها و علما، ارباح مکاسب معنایی عام تر و وسیع تر از معنای لغوی آن دارد.

بنا بر عمومیت و اهمیت خمس ارباح مکاسب، بررسی و تبیین جوانب مهم ارباح مکاسب ضروری تر از موارد دیگر آن به نظر می رسد و بر همین مبنا در این تحقیق با روش توصیفی و تحلیلی و با استفاده از آیات و روایات و کتب فقهی بررسی خمس ارباح مکاسب در پنج فصل انجام شده است که در فصل اول کلیات و واژگان مربوط به موضوع بیان شده و در فصل دوم آن بعد از بیان معنای «خمس» در اصطلاح فقها و موارد متعلق خمس در اسلام؛ حکم و جوب خمس ارباح مکاسب در قرآن، سنت و اجماع اثبات شده است و در فصل سوم، مصادیق گروه های مصرف خمس که به طور کلی «الله، رسول، ذی القربی» و «یتامی، مساکین و ائین السبیل» است بیان شده و بعد

از بیان چگونگی سلطه ایشان بر خمس ، سیر تاریخی مصرف خمس در زمان غیبت کبری امام زمان (روحی له الفدا) بیان شده است و در ادامه با بررسی نظریه های مطرح شده در مورد چگونگی سلطه گروه های مصرف خمس ، نظریه «نیمی از خمس ملک مقام ولایت امام ونیم دیگر آن ملک عناوین سادات است.» با استدلال اثبات شده و در انتها احکام کلی ومهم مصرف خمس از دیدگاه چند تن از مراجع محترم تقلید بیان شده است .

فصل چهارم تحقیق ، مسئله «تحلیل خمس ارباح مکاسب» را بررسی کرده که در آن ثابت شده که تحلیل خمس به معنای عدم وجوب "پرداخت" خمس است و نباید این مسئله با عدم وجوب "حکم" خمس ، اشتباه شود وبعد سیر تحلیل خمس در سنت بررسی شده است وبه این وسیله ثابت شده که در حال حاضر پرداخت خمس واجب است واگر در برخی زمان ها از طرف ائمه (صلوات الله علیهم) تحلیلی صورت گرفته است بر اساس مقتضیات ومصالح مسلمین بوده است ؛ در آخر فصل آثار مثبت پرداخت خمس وآثار منفی نپرداختن خمس برای اثبات اهمیت پرداخت خمس بیان شده است.

فصل آخر در مورد چگونگی محاسبه خمس ارباح مکاسب می باشد که در ابتدا مباحث کلی حسابرسی خمس اموال مانند سال خمسی ، انواع مؤونه وشرايط آن وانواع غیر مؤونه که مورد اتفاق پنج تن از مراجع محترم تقلید است بیان شده و بعد از آن راهکاری آسان و در عین حال دقیق برای حسابرسی خمس اموال داده شده است و در انتها موارد اختلافی مراجع محترم تقلید در مورد چگونگی محاسبه خمس اموال بیان شده است تا افراد به راحتی بتوانند خمس اموال خود را محاسبه کنند .

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳	مقدمه.....
فصل اول: کلیات و واژگان شناسی	
بخش اول: کلیات	
۱	ت.....
۱۶	ریف مسئله و بیان سؤالهای اصلی تحقیق.....
۲	سا.....
۱۷	بقه و ضرورت انجام تحقیق.....
۳	فر.....
۱۷	ضیه ها.....
۴	ه.....
۱۸	دف ها.....
۵	کا.....
۱۸	بردهای متصور از تحقیق.....
۶	مر.....
۱۸	اجع استفاده کننده از نتیجه پایان نامه.....
۱۹	۷- روش انجام تحقیق.....
۷
۱۹	۱- روش و ابزار گرد آوری اطلاعات.....
۱۹	۷- ۲- روش تجزیه و تحلیل داده ها.....
۱۹	۸- قلمرو تحقیق.....
۱۹	بخش دوم: واژگان شناسی
۱	خ.....
۱۹	مس.....

غذ	۲
یمت	۲۱
أرب	۳
اح مکاسب	۲۱
فقہ	۴
	۲۳
اما	۵
میہ	۲۴

فصل دوم: اثبات خمس ارباح مکاسب در فقه امامیہ

بخش اول: معنای «خمس» از نظر فقہا امامیہ	۲۷
بخش دوم: موارد متعلق خمس در اسلام	۲۹
۱- مو	۱
ارد خمس از نظر شیعه امامیہ	۲۹
۲- مو	۲
ارد متعلق خمس از نظر اهل تسنن	۳۱
بخش سوم: اثبات حکم وجوب خمس ارباح مکاسب در فقه امامیہ	۳۴
گفتار اول: اثبات حکم وجوب خمس ارباح مکاسب در قرآن	۳۴
۱- حکم وجوب خمس در قرآن	۳۵
۱- ۱- شأن نزول آیه خمس	۳۵
۱- ۲- تأکید خداوند بر وجوب خمس	۴۰
۱- ۳- اثبات وجوب خمس در ارباح مکاسب از آیه خمس	۴۲
۱- ۴- شأن نزول آیه ، حکم خمس را محدود نمی کند	۴۲
۲- اثبات بودن «ارباح مکاسب» در دایره واژه «عَنَّمْتُمْ»	۴۴
۲- ۱- واژه ی «عَنَّمْتُمْ» از نظر لغت	۴۴
۲- ۲- واژه «عُنْم» ومشتقات آن در قرآن	۴۴

- ۴۴ ۲ - ۳ - واژه «غنیمت» در روایات
- ۴۵ ۲ - ۴ - واژه «غنمتم» از نظر مفسران و فقها
- ۴۷ ۳ - چرا از «غنمتم» برای بیان حکم خمس استفاده شده است؟
- ۴۷ ۴ - چرا حکم خمس در قرآن یک بار آمده است؟
- ۴۸ گفتار دوم: اثبات حکم خمس ارباح مکاسب در سنت
- ۵۱ گفتار سوم: اثبات حکم وجوب خمس ارباح مکاسب توسط اجماع
- ۵۴ گفتار چهارم اثبات حکم وجوب خمس ارباح مکاسب توسط دلیل عقلی
- ۵۵ نتیجه

فصل سوم: بررسی مصارف خمس ارباح مکاسب در فقه امامیه

- ۵۷ بخش اول: بررسی مصادیق مصرف خمس
- ۵۸ گفتار اول: مصداق «الله و رسول» در آیه خمس
- ۵۸ گفتار دوم: مصداق «ذی القربی» در آیه خمس
- ۵۹ ۱ - استدلال به قرآن
- ۵۹ ۲ - استدلال به سنت
- ۶۰ ۳ - استدلال به اجماع
- ۶۰ گفتار سوم: مصداق «یتامی، مساکین و ابن السبیل» در آیه خمس
- ۶۳ ۱ - استناد به قرآن
- ۶۳ ۲ - استناد به سنت
- ۶۴ ۳ - استناد به اجماع عملی و قولی
- ۶۴ گفتار چهارم: سلسله نسب پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم)
- ۶۴ ۱ - خویشاوندان نسبی پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) چه کسانی هستند؟
- ۶۵ ۲ - نظر علمای شیعه در مورد خویشان نسبی پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم)
- ۶۷ بخش دوم: مصادیق آیه خمس در حال حاضر و چگونگی سلطه ایشان بر خمس
- ۶۷ گفتار اول: مصرف خمس در زمان غیبت کبری امام زمان (روحی له الفدا)
- ۶۸ ۱ - قرن اول غیبت کبری (۳۲۹ تا ۴۲۹ ه.ق)

- ۷۲ ۲ - قرن دوم غیبت کبری (۴۲۹ تا ۵۲۹ ه.ق.)
- ۷۳ ۳ - قرن سوم غیبت کبری (۵۲۹ تا ۶۲۹ ه.ق.)
- ۷۴ ۴ - قرن چهارم تا هفتم غیبت کبری (۶۲۹ تا ۹۲۹ ه.ق.)
- ۷۵ ۵ - قرن هفتم تا دهم غیبت کبری (۹۲۹ تا ۱۲۲۹ ه.ق.)
- ۷۵ ۶ - قرن دهم غیبت کبری (۱۲۲۹ تا ۱۳۲۹ ه.ق.)
- ۷۷ ۶ - ۱ - نقد نظر مشهور در مورد چگونگی مصرف سهم امام.....
- ۷۷ ۶ - ۲ - نظریه جدید شیخ انصاری در مورد چگونگی مصرف سهم امام.....
- ۷۹ ۷ - قرن یازدهم غیبت کبری (۱۳۲۹ تا ۱۴۲۹ ه.ق.)
- ۸۵ **بخش سوم: بررسی نظریه های مطرح شده در مورد مسئله خمس**
- ۸۶ گفتار اول: بررسی نظریه «نیمی از خمس ملک شخصی امام و نیم دیگر آن ملک شخصی سادات است.....»
- ۸۹ گفتار دوم: بررسی نظریه «همه خمس ملک شخصی امام است».....
- ۹۱ گفتار سوم: نظریه «همه خمس ملک مقام ولایت امام است».....
- ۹۲ گفتار چهارم: بررسی نظریه «نیمی از خمس ملک مقام ولایت امام و نیم دیگر آن ملک عناوین سادات است.»
- ۹۳ «وجه الماره» بودن خمس.....
- ۹۴ گفتار پنجم: بر اساس دیدگاه برگزیده، شش سهم آیه خمس برای چیست؟.....
- ۹۴ ۱ - بیان سه گروه اول برای چیست؟.....
- ۹۴ ۱ - ۱ - سهم الله.....
- ۹۵ ۱ - ۲ - سهم رسول.....
- ۹۵ ۱ - ۳ - سهم ذی القربی.....
- ۹۶ ۲ - بیان سه گروه دوم برای چیست؟.....
- ۹۶ **بخش چهارم: آیا اختصاص نیمی از خمس به بنی هاشم تبعیض نیست؟**
- ۹۸ فلسفه جدا سازی منبع تأمین محتاجان بنی هاشم از سایر مردم.....
- ۱۰۱ **بخش پنجم: بیان احکام مهم مصرف خمس ارباح مکاسب**
- ۱۰۱ خمس را به چه کسانی می توان تحویل داد؟.....
- ۱۰۲ مصرف سهم امام.....
- ۱۰۲ ۲ - مصرف سهم سادات.....

- ۳- سادات را چگونه تشخیص دهیم؟ ۱۰۲
- ۴- شرایط سید..... ۱۰۲
- نتیجه..... ۱۰۳

فصل چهارم: بررسی تحلیل خمس ارباح مکاسب در فقه امامیه

- بخش اول: معنای تحلیل خمس..... ۱۰۵
- عدم خلط تحلیل خمس با عدم وجوب خمس..... ۱۰۶
- بخش دوم: بررسی تحلیل خمس بخصوص خمس ارباح مکاسب در سنت..... ۱۰۶
- ۱ - دوران پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم)..... ۱۰۶
- ۲ - دوران خلفا..... ۱۱۰
- ۳ - دوران امام علی (صلوات الله علیه)..... ۱۱۱
- ۴ - دوران امام حسن (صلوات الله علیه) تا امام باقر (صلوات الله علیه)..... ۱۱۳
- ۵ - دوران صادقین (صلوات الله علیهما)..... ۱۱۴
- تبیین حدیث: «لَيْسَ الْخُمْسُ إِلَّا فِي الْغَنَائِمِ خَاصَّةً»..... ۱۱۷
- ۶ - دوران امام موسی کاظم (صلوات الله علیه)..... ۱۱۹
- ۷ - دوران امام رضا (صلوات الله علیه)..... ۱۱۹
- ۸ - دوران امام جواد (صلوات الله علیه)..... ۱۲۱
- ۹ - دوران امام هادی و امام عسکری (صلوات الله علیهما)..... ۱۲۳
- ۱۰ - دوران امام زمان (روحی له الفدا)..... ۱۲۴
- ۱۰ - ۱ - دوران غیبت صغری..... ۱۲۴
- ۱۰ - ۱ - ۱ - ابو عمرو عثمان بن سعید عمری..... ۱۲۵
- ۱۰ - ۱ - ۲ - ابو جعفر محمد بن عثمان عمری..... ۱۲۵
- ۱۰ - ۱ - ۳ - ابوالقاسم حسین بن روح نوبختی..... ۱۲۸
- ۱۰ - ۱ - ۴ - ابوالحسن علی بن محمد سمری..... ۱۲۸
- ۱۰ - ۲ - تحلیل خمس از طرف امام زمان (روحی له الفدا)..... ۱۲۸
- ۱۰ - ۲ - ۱ - توقیع «تحلیل خمس» امام زمان (روحی له الفدا)..... ۱۲۹

۱۲۹ ۱۰ - ۲ - ۲ - بررسی توقیع امام زمان (روحی له الفدا) در مورد تحلیل خمس
۱۳۲ ۱۰ - ۳ - دوران غیبت کبری
۱۳۶ بخش سوم : اهمیت وجوب پرداخت خمس
۱۳۷ گفتار اول : آثار پرداخت خمس
۱۳۷ ۱ - آثار فردی پرداخت خمس
۱۴۰ ۲ - آثار اجتماعی پرداخت خمس
۱۴۲ گفتار دوم : آثار نپرداختن خمس
۱۴۲ ۱ - آثار سوء مادی نپرداختن خمس
۱۴۳ ۲ - آثار سوء معنوی نپرداختن خمس
۱۴۶ گفتار سوم : آداب پرداخت خمس
۱۴۸ نتیجه

فصل پنجم : چگونگی محاسبه خمس ارباح مکاسب در فقه امامیه

۱۵۱ بخش اول : مباحث کلی حسابرسی خمس اموال
۱۵۱ گفتار اول : پرداخت خمس بر چه کسانی واجب است
۱۵۲ گفتار دوم : پرداخت خمس چه زمانی واجب می شود
۱۵۳ ۱ - سال خمسی
۱۵۴ ۲ - تغییر سال خمسی
۱۵۵ گفتار سوم : مؤونه
۱۵۵ ۱ - معنای مؤونه
۱۵۶ ۲ - شرایط مؤونه
۱۵۸ گفتار چهارم : موارد مورد اتفاق مؤونه و غیر مؤونه
۱۵۸ ۱ - موارد مورد اتفاق مؤونه
۱۶۰ فرار از خمس
۱۶۱ ۲ - موارد مورد اتفاق غیر مؤونه
۱۶۴ گفتار پنجم : عناوین اموال

- ۱ - ریح بین سال خمسی ۱۶۴
- ۲ - اموالی که قبلاً خمس آن پرداخت شده است ۱۶۵
- ۳ - اموالی که قبلاً مشمول حکم خمس شده اند ۱۶۶
- ۴ - شک بین ریح ، مخمس و غیر مخمس ۱۶۸
- ۵ - عناوین دیگری اموال ۱۶۸
- گفتار ششم : نکات مهم در محاسبه خمس ۱۶۹
- بخش دوم : راهکار حسابرسی خمس اموال** ۱۷۰
- بخش سوم : چگونگی محاسبه خمس اموال از نظر مرجع تقلید** ۱۷۲
- گفتار اول : حسابرسی خمس اموال از نظر امام خمینی (قدس سره) ۱۷۳
- ۱ - موارد مؤونه ۱۷۳
- ۲ - موارد غیر مؤونه ۱۷۴
- ۳ - عناوین دیگر اموال و حکم آن ۱۷۶
- ۴ - نکات مهم در محاسبه خمس ۱۷۷
- گفتار دوم : حسابرسی خمس اموال از نظر آیه الله بهجت (قدس سره) ۱۷۸
- ۱ - موارد مؤونه ۱۷۸
- ۲ - موارد غیر مؤونه ۱۸۰
- ۳ - عناوین دیگر اموال و حکم آن ۱۸۱
- ۴ - نکات مهم در محاسبه خمس ۱۸۲
- گفتار سوم : حسابرسی خمس اموال از نظر آیه الله خامنه ای (دام ظلّه العالی) ۱۸۳
- ۱ - موارد مؤونه ۱۸۳
- ۲ - موارد غیر مؤونه ۱۸۴
- ۳ - عناوین دیگر اموال و حکم آن ۱۸۵
- ۴ - نکات مهم در محاسبه خمس ۱۸۶
- گفتار چهارم : حسابرسی خمس اموال از نظر آیه الله فاضل (قدس سره) ۱۸۷
- ۱ - موارد مؤونه ۱۸۷
- ۲ - موارد غیر مؤونه ۱۸۸

۱۸۹ ۳ - عناوین دیگر اموال و حکم آن
۱۹۱ ۴ - نکات مهم در محاسبه خمس
۱۹۲ گفتار پنجم : حسابرسی خمس اموال از نظر آیه الله مکارم (دام ظلّه العالی)
۱۹۲ ۱ - موارد مؤونه
۱۹۳ ۲ - موارد غیر مؤونه
۱۹۳ ۳ - عناوین دیگر اموال و حکم آن
۱۹۵ ۴ - نکات مهم در محاسبه خمس
۱۹۶ نتیجه
۱۹۷ نتیجه گیری کلی
۱۹۹ پیشنهاد ها
۲۰۰ فهرست منابع
۲۱۶ چکیده انگلیسی

مقدمه :

أثنی علی الله احسن الثناء، و احمده فی السّراء و الضّراء، و الصلاه و السلام علی رسوله خیر الوری، محمّد و آله افضل الاوصیاء، و لعنه الله علی اعدائهم اجمعین، من الآن الی قیام یوم الدین و اما بعد

آیین اسلام برنامه جامع و کامل و بی نظیری برای رسیدن همه افراد جامعه به سعادت و رستگاری حقیقی طرح ریزی کرده است، برنامه ای که جوابگوی تمام نیازمندیهای مردم دنیا و برطرف کننده همه مشکلات جهان بشریت است به طوری که اگر برنامه اسلام به طور صحیح و دقیق اجرا شود ، دنیا به مدینه فاضله ای که آرزوی هر فرد مؤمنی است، تبدیل می شود .

یکی از جنبه های مهم برنامه اسلام ، برنامه اقتصادی آن است که این برنامه اقتصادی همانند سایر برنامه ها و قوانین و مقررات اسلام ، در نوع خود کامل و جامع و بی نظیر می باشد و به جرأت می توان گفت که برنامه اقتصادی اسلام ، مترقی ترین برنامه و قانون اقتصادی بشر محسوب می شود که در صورت اجرای درست و دقیق آن ، نابسامانی های اقتصادی دنیای کنونی به طور چشمگیری

کاهش می یابد و بی عدالتی ها و حق کشی های اقتصادی رخت برمی بندد و شکاف طبقاتی و فقر و محرومیت جای خود را به رفاه و آسایش همگانی می دهد و در یک کلام عدالت اجتماعی در حد اعلاای خود برقرار می شود .

یکی از مهم ترین بخش های برنامه اقتصادی اسلام که می تواند در به وجود آوردن عدالت اجتماعی تأثیر شگرفی بگذارد ، اجرای درست حکم «خمس» می باشد که از نظر شیعه امامیه ، با استناد به قرآن و سنّت و توجه به عرف و لغت، هفت نوع از اموال ، متعلق حکم خمس است ، که در میان این اموال ، «ارباح مکاسب» یعنی « سود کسب ها » جزء مهم ترین و عمومی ترین آن ها محسوب می شود ؛ البته ارباح مکاسب از نظر فقها و علما معنایی ، عام تر و وسیع تر از معنای لغوی آن دارد .

با آن که فریضه «خمس» یکی از ضروریات و مسلمات آیین اسلام می باشد و حکم و وجوب آن در قرآن و سنّت ثابت است اما در طول تاریخ مخصوصاً در حال حاضر بر اثر بعضی از عوامل اجتماعی و شبهات انحرافی، مورد حمله و تهاجم قرار گرفته است ، مخصوصاً خمس ارباح مکاسب ، به خاطر عواملی چون اختصاص آن به فقه امامیه ، عمومیت و استمرار آن ، تأمین استقلال مالی فقها و علمای شیعه به وسیله آن و... بیشتر از موارد دیگر متعلق خمس از ناحیه دشمنان و حتی گاهی از ناحیه مقدس نماها و برخی شبه روشن فکران دینی مورد حمله و تهاجم قرار گرفته و می گیرد ؛ پس لازم است برای مقابله با این تهاجم ، جوانب مهم مسئله خمس مخصوصاً خمس ارباح مکاسب مورد بررسی قرار بگیرد تا سؤالات و شبهات مرتبط مطرح شده در باره آن به خوبی جواب داده شود. برای جواب دادن به سؤالات و شبهات مطرح شده در مورد مسئله خمس مخصوصاً خمس ارباح مکاسب ، این تحقیق چنین تنظیم شده است : بعد از بیان کلیات و تعریف واژگان کلیدی در فصل اول ، در فصل دوم معنای خمس در اصطلاح فقها و موارد خمس از نظر شیعه امامیه و اهل تسنّن بیان شده و بعد از آن حکم و وجوب خمس مخصوصاً خمس ارباح مکاسب به وسیله «ادله شرعیه » ثابت شده است و در فصل سوم بعد از بررسی مصادیق مصرف خمس ، مصرف خمس در زمان غیبت کبری امام زمان (روحی له فدا) تا به حال بیان شده ؛ تا سؤالات و شبهات مرتبط با آن جواب داده شود و بعد از آن نظرات مرتبط با چگونگی سلطه مصادیق مصرف خمس بررسی شده و نظریه « نیمی از خمس ملک مقام ولایت امام و نیم دیگر آن ملک عناوین سادات است.» با استدلال ثابت شده است .

در فصل چهارم مسئله « تحلیل خمس » که باعث به وجود آمدن شبهاتی در مورد « وجوب پرداخت " خمس ارباح مکاسب » شده است از دیدگاه تازه ای مورد بررسی و موشکافی قرار گرفته است و با بررسی تحلیل خمس بخصوص خمس ارباح مکاسب در سنّت و بیان آثار مثبت پرداخت خمس و آثار منفی نپرداختن خمس ، وجوب پرداخت خمس ثابت شده است و در فصل پایانی ،

چگونگی محاسبه آسان و در عین حال دقیق خمس ارباح مکاسب از دید گاه چند تن از مراجع محترم تقلید با بیانی متفاوت بیان شده است تا به این وسیله ، محاسبه خمس ارباح مکاسب تکلیفی سخت و غیر قابل فهم جلوه نکند ؛ امید است که این تحقیق باعث شود تا خمس ارباح مکاسب ، این حکم مهم الهی ، در جامعه شیعی ، جایگاه حقیقی و واقعی خود را پیدا کند و اثرات مثبت اجرای درست این حکم الهی در جامعه شیعی ملموس شود .

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

فصل اول:

کلیات

و

واژگان شناسی

بخش اول : کلیات:

۱ - تعریف مسئله و بیان سؤالهای اصلی تحقیق :

خمس یکی از فروع دین اسلام است که مذاهب مختلف مسلمان کلیت آن را قبول دارند ، چرا که خداوند در آیه چهل و یک سوره انفال به صراحت به خمس «غنیمت» اشاره کرده است؛ اما مذاهب مختلف مسلمان در کم و کیف آن اختلاف کرده اند، که این اختلاف نظرات هم مسلماً ریشه تاریخی دارد .

از نظر فقهای اهل سنت ، خمس منحصر در غنایم جنگی است ، چون از نظر آن ها ، آیه خمس - آیه چهل و یک سوره انفال - به صراحت فقط در مورد «غنایم جنگی» در زمان جنگ بدر نازل شده است ؛ اما «غنیمت» در لغت به معنای « هر گونه فایده» می باشد ، که غنایم جنگی هم مصداقی از «غنیمت» است ؛ و از دیدگاه فقهای شیعه اثنی عشری ، «غنیمت» در آیه خمس دارای همان معنای عام است و مهم ترین و بارز ترین مصداق غنیمت «سود های به دست آمده از کسب و کار» یا همان «أرباح مکاسب» می باشد.

اهمیت خمس « ارباح مکاسب » از این نظر است که: اموال زیادی در جامعه اسلامی از مصادیق « ارباح مکاسب » می باشد که باید مالکان آن اموال ، به نحو درستی ، هر ساله ، خمس آن را محاسبه کرده و به نحو صحیحی به صاحبان خمس برسانند ؛ تا ضمن برخورداری از اجر این عبادت الهی و بهره مندی از آثار فردی و اجتماعی آن ، دیگر اعمال ایشان مانند وضو ، غسل ، نماز ، حج ، نذر مالی و ... دچار اشکال نشود.

خمس ارباح مکاسب و روش محاسبه آن دارای جوانب و احکام بسیار دقیق و ظریفی است که باید به صورت جامع و کاربردی مورد بحث و بررسی قرار بگیرد ؛ بنا براین در این تحقیق سعی می شود به طور دقیق و کامل به سوال های اساسی و مهم زیر پاسخ داده شود:

۱. دلایل اثبات حکم خمس « ارباح مکاسب » چیست ؟
۲. صاحبان خمس چه کسانی هستند ؟
۳. تحلیل خمس به چه معناست ؟
۴. اهمیت دادن خمس ، مخصوصاً خمس ارباح مکاسب چیست ؟
۵. خمس ارباح مکاسب را چگونه باید محاسبه کرد ؟
۶. کسانی که تا به حال خمس نداده اند ، چگونه باید خمس اموال خود را محاسبه کنند ؟

۲ – سابقه و ضرورت انجام تحقیق :

مسئلاً با توجه به این که خمس یکی از فروع دین است در مورد جوانب آن تحقیقات زیادی شده است؛ که می توان برای مثال به کتاب های زیر اشاره کرد :

۱. انصاری، شیخ مرتضی بن محمد امین ، الخمس، قم : مؤسسه الهادی ، ۱۴۱۵ ه. ق، اول .
۲. اراکی، شیخ محمد علی، رساله فی الخمس، قم : مؤسسه در راه حق ، ۱۴۱۳ ه. ق، اول
۳. دفتر تبلیغات اسلامی خراسان رضوی، خمس چالش ها و راهکارها، قم :موسسه بوستان کتاب ، ۱۳۸۶ ه.ش ، دوم .

۴. حسینی ، سید مجتبی، احکام خمس ، قم : دفتر نشر معارف ، ۱۳۸۷ ه.ش ، هفتم
 ۵. قرائتی، محسن، خمس و زکات، تهران : مرکز فرهنگی درس های از قرآن ، ۱۳۸۸ ه.ش ، هفتم.
- گرچه در مورد خمس و احکام آن ، کتاب های نوشته شده است و حتی بعضی ، فتوای چندین تن از مراجع معظّم تقلید را در مورد خمس ارباح مکاسب جمع آوری کرده اند؛ اما به نظر می رسد که تا به حال در خصوص « بررسی ارباح مکاسب و چگونگی محاسبه آن » به صورت جامع و کاربردی، تحقیق و پژوهشی صورت نگرفته است و لذا با توجه به این که خمس ارباح مکاسب از

مسائل مهم و مورد ابتلای عموم شیعیان می باشد، لازم و ضروری است که این حکم الهی از نظر «اثبات، مصارف و عدم تحلیل آن» مورد بررسی کاملی قرار بگیرد و هم چنین روش محاسبه آن به صورت کاربردی تری بیان شود که در عین توجه به دقایق و ظرایف آن، هر فردی بتواند با توجه به شغل، درآمد و مرجع تقلید خود، خمس اموالش را به درستی محاسبه نماید؛ و این رساله راهی فرا سوی این هدف بزرگ است.

۳- فرضیه ها:

۱. درقرآن فقط آیه چهل و یک سوره انفال مربوط به حکم خمس است که در مورد خمس «غنیمت های جنگی» در جنگ بدر نازل شده است؛ اما مورد خاص، مخصوص عام نمی شود و غنیمت از نظر لغت و شرع عام است و «ارباح مکاسب» مصداق بارز آن است؛ و روایات هم همین را تأیید می کنند.

۲. با توجه به آیه خمس و روایات، صاحبان خمس: «خداوند، پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) و ذی القربی» «یتیمان، مساکین و ابن سبیل از خاندان پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم)» هستند و در حال حاضر خمس اموال را باید به مراجع معظم تقلید یا نمایندگان ایشان تحویل داد و ایشان خمس را به دو قسمت کلی تقسیم می کنند که یک قسمت آن را، در آنچه صلاح می دانند مانند شهریه طلاب مصرف می کنند و قسمت دیگر حق فقرا، مستمندان و در راه ماندگان سادات است.

۳. تحلیل خمس به معنای حلال بودن خمس و واجب نبودن "پرداخت" خمس است و در حال حاضر پرداخت خمس واجب است و تحلیلی از طرف امام زمان (روحی له الفداء) صورت نگرفته است. ۴. ندادن خمس مخصوصاً خمس ارباح مکاسب باعث بطلان عبادات دیگر مانند نماز، حج می شود. ۵. ارباح مکاسب شامل: «همه درآمد هایی است که به هر نحوی انسان در مقابل آن کاری انجام می دهد؛ آنچه سرمایه کسب انسان محسوب می شود؛ آنچه انسان مجاناً به هر طریقی به دست می آورد مانند: هدایا، جوایز، وجوهی که افراد تحت پوشش کمیته امداد، بهزیستی، بنیاد شهید،... دریافت می کنند و...» می شود و هر کدام از این موارد دارای احکام ویژه ای است که باید هر کسی به دستور مرجع تقلید خود در این باره واقف شود و بر اساس آن عمل کند.

۶. کسانی که تا به حال خمس نداده اند باید آنچه یقین دارند که مشمول خمس است، خمس آن را بپردازند و در آنچه یقین ندارند باید با مرجع تقلید خود یا نماینده ایشان مصالحه نمایند.

۴- هدف ها:

۱. اثبات حکم خمس «ارباح مکاسب»

۲. بیان موارد مصارف خمس

۳. اثبات وجوب پرداخت خمس ارباح مکاسب
۴. بیان اهمیت و آثار و نتایج پرداخت خمس مخصوصاً خمس ارباح مکاسب
۵. بیان چگونگی تعیین سال خمسی و شرایط پرداخت خمس ارباح مکاسب
۶. بیان چگونگی محاسبه خمس ارباح مکاسب با توجه به فتوا و نظرات فقهای امامیه
۷. بیان چگونگی محاسبه خمس اموال کسانی که تا به حال خمس نداده اند.

۵- کاربردهای متصور از تحقیق :

این تحقیق در صدد بررسی جوانب مهم خمس ارباح مکاسب است ، پس این تحقیق می تواند به درک و فهم بهتر و کامل تر عموم از این حکم کمک کند و ایشان را به انجام این واجب الهی ترغیب کند و هم چنین می تواند در شناخت و محاسبه درست و دقیق خمس اموال کارایی داشته باشد .

۶- مراجع استفاده کننده از نتیجه پایان نامه :

مراجع فقهی و حوزه های علمیه ، کتابخانه های عمومی، موسسات آموزشی و پژوهشی ، دانشجویان و طلاب

۷- روش انجام تحقیق :

کتابخانه ای و تجزیه و تحلیل اطلاعات و استنتاج

۷-۱- روش و ابزار گرد آوری اطلاعات :

جمع آوری اطلاعات به روش فیش برداری می باشد و در این راستای از نرم افزارهای مختلف فقهی ، کتاب خانه های عمومی و کتابخانه شخصی استفاده شده است.

۷-۲- روش تجزیه و تحلیل داده ها :

پس از جمع آوری اطلاعات از منابع و مدارک معتبر به تبیین موضوع پرداخته و سپس به صورتی متفاوت و کاربردی ، خمس ارباح مکاسب از دیدگاه فقه امامیه بررسی شده است .

۸- قلمرو تحقیق :

اثبات وجوب خمس ارباح مکاسب ، مصادیق مصرف خمس وچگونگی سلطه ایشان بر خمس ، اثبات وجوب پرداخت خمس ارباح مکاسب در حال حاضر وچگونگی محاسبه خمس ارباح مکاسب از مراجع معظم تقلید

بخش دوم : واژگان شناسی :
برای درک بهتر موضوع تحقیق، کلید واژه های « خمس، غنیمت ، ارباح مکاسب ، فقه ، امامیه » به ترتیب بررسی می شود :

۱- خمس :

«خُمُس» بر وزن «عُنُق» در لغت به معنای پنج یک و یک پنجم می باشد^۱ و آن یک قسمت از چیزی است که به پنج قسمت مساوی تقسیم شده است ؛ اما خُمُس (به فتح خاء) : «أَصْلُ فِي الْعَدَدِ ۳ وَ مِنْ عَدَدِ الْمُؤَنَّثِ يُقَالُ: خُمُسٌ نِسْوَةٌ ۴» در اصل یکی از اعداد است و برای افراد مؤنث به کار می رود ، مثلاً گفته می شود : پنج زن .

خُمُس در شریعت اسلام یکی از فروع دین و احکام الهی می باشد که خداوند متعال حکم وجوب آن را در کتاب خود بیان نموده است و در قرآن آیه چهل و یک سوره انفال به آیه خُمُس مشهور است : « وَ اعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَى وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ ... ؛ بدانید هر گونه غنیمتی به دست آورید، خمس آن برای خدا و برای پیامبر و برای ذی القربى و یتیمان و مسکینان و واماندگان در راه [از آنها] است...»

در اصطلاح بیشتر فقهای شیعه امامیه به صورت مختصر و مفید «خمس» : یک نوع حقی مالی است^۵ که خداوند آن را در اموال مخصوصی برای مستحق های بخصوصی بر بندگان خود ثابت و

^۱ قرشی ، علی اکبر ، قاموس قرآن ، تهران : دار الکتب الاسلامیه ، ۱۴۱۲ ه.ق ، ششم ، ج ۲ ، ص ۳۰۶ ؛ سیاح ، احمد ، فرهنگ سیاح ، تهران : اسلام ، ۱۳۶۴ ه.ش ، ج ۱ ، ص ۴۲۳ .

^۲ عبد الرحمان ، محمود ، معجم المصطلحات و الالفاظ الفقهیه ، بی جا : بی نا ، بی تا ، ج ۲ ، ص ۵۷ .

^۳ راغب اصفهانی ، حسین بن محمد ، المفردات فی غریب القرآن ، تحقیق : صفوان عدنان داودی ، بیروت : دار العلم ، ۱۴۱۲ ه.ق ، اول ، ج ۱ ، ص ۳۰۰ .

^۴ ابن منظور ، محمد بن مکرم ، لسان العرب ، بیروت : دار صادر ، ۱۴۱۴ ه.ق ، سوم ، ج ۶ ، ص ۶۷ .

^۵ عاملی (شهید ثانی) ، زین الدین بن علی ، مسالک الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام ، قم : مؤسسه المعارف الاسلامی ، ۱۴۱۶ ه.ق ، اول ، ج ۱ ، ص ۴۵۷ ؛ عاملی ، محمد ، مدارک الاحکام فی شرح عبادات شرایع الاسلام ، قم : مؤسسه آل البیت ، ۱۴۱۰ ه.ق ، ج ۵ ، ص ۳۵۹ ؛ طباطبایی ، علی بن محمد بن ابی معاذ ، ریاض المسائل فی تحقیق الاحکام بالدلائل ، تحقیق : محمد بهره مند و دیگران ، قم : مؤسسه آل البیت ، ۱۴۱۸ ه.ق ، اول ، ج ۵ ، ص ۲۲۷ ؛